

УДК 330.15:504.062

Самотуга О. О., викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Досліджено сутність економічної оцінки природних ресурсів. Розглянуто різні підходи до економічної оцінки природних ресурсів. Виявлено переваги та недоліки кожного методу оцінки природних ресурсів.

***Ключові слова:** природні ресурси, оцінка природних ресурсів, ціна землі, рента, диференційна рента.*

ВСТУП

Оцінка господарських благ у системі управління ефективністю виробництва займає провідне місце у наукових та прикладних дослідженнях. На всіх етапах розвитку суспільства особливо актуальною є оцінка природних господарських благ – природних ресурсів. Це пояснюється тим, що вони є і основною передумовою, і результатом суспільного виробництва. Ці два статуси природних ресурсів привносять особливість у їх оцінку – вона завжди буде залежати від рівня розвитку суспільних відносин і продуктивних сил. Тому серед економічних проблем у галузі природокористування та охорони навколишнього середовища особливою гостротою виділяються теоретико-методологічні проблеми економічної оцінки природних ресурсів.

У розробку наукової проблематики, пов'язаної з оцінкою природних ресурсів взагалі та окремих їх видів, а також методики визначення показників, значний внесок зробили: Варанкін В.В., Васильєв П.В., Веденічев Е.А., Виноградов И.Н., Герасимович В.Н., Голуб А.А., Гордійчук А.С., Гофман К.Г., Дорогунцов С.І., Зінь Е.А., Ігнатенко Н.Г., Карнаухова Е.С., Коваль Я.В., Ковшун Н.Е., Кузнецова Т.В., Лендел М.А., Лойтер М.Н., Мінц А.А., Пасхавер Б.І., Пожарицький К.Л., Рабинович Б.М., Руденко В.П., Струмлілн С.Г., Хачатуров Т.С., Хвесик М.А., Якушик І.Д. та багато інших учених.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розкрити суть економічної оцінки природних ресурсів. Обґрунтувати основні підходи до економічної оцінки природних ресурсів. Виявити переваги та недоліки кожного методу оцінки природних ресурсів.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування економічної оцінки природних ресурсів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна оцінка природних ресурсів - це грошове вираження господарської цінності природних благ, яке визначають за ефективністю їх відтворення (охорони і відтворення екологічних систем, експлуатації і переробки природної речовини). Її використовують у зв'язку з потребою, врахувати вплив природного чинника на ефективність виробництва, стимулювання раціонального використання та охорони природних ресурсів.

Поняття економічної оцінки природних ресурсів широко дискутується нині в економічній науці. Більшість дослідників сходяться на думці, що її показники мають бути порівняльними, тобто давати змогу порівнювати різні джерела однойменних ресурсів і варіанти їх використання.

О.О. Мінц пропонує враховувати при економічній оцінці природних ресурсів вплив територіальних відмінностей у природних властивостях цих ресурсів та інших джерел на продуктивність суспільної праці, а через нерівномірність їх просторового розподілу враховувати різниці в обсягах ресурсів оцінюваних об'єктів. За критерій оцінки він пропонує брати порівняльну економічну ефективність використання певного джерела ресурсів або територіального поєднання їх. Відмінності в ефективності виражаються в диференційованих сумарних затратах живої та уречевленої праці. З урахуванням цього показниками економічної оцінки повинні бути собівартість, яка характеризує поточні витрати, і питомі капіталовкладення, що виражають величину разових витрат. Залежно від практичних потреб доцільно виробити кілька критеріїв

економічної оцінки: поелементна оцінка окремих джерел природних ресурсів, оцінка природних умов життя або виробництва.

Послідовники С.Г. Струмиліна пов'язують оцінку природних ресурсів із витратами на їх освоєння і відтворення [1]. Деякі вчені, і зокрема Л.В. Канторович, В.С. Немчинов, вважають показниками економічної оцінки природних ресурсів диференційовану ренту, диференційований дохід, валову продукцію, тобто ефект від експлуатації ресурсів [2, 3].

На думку М.М. Некрасова, найрезультативнішим для економічної оцінки природних ресурсів, окремих їх видів є метод витрат. Під витратами тут розуміють величину граничних з огляду на господарство витрат з розрахунку на одиницю приросту продукції в певному районі за певний відрізок часу. Критерієм оцінки кожного виду ресурсу є сукупний ефект від окремого джерела ресурсів, який залежить від різниці між кінцевими і прямими витратами на приріст виробництва продукції з розрахунку на одиницю відповідного природного ресурсу.

Ряд авторів вважають, що неможливо відшукати універсальний показник оцінки природних благ, оскільки це пов'язано з їх різноманітністю і, відповідно, з цільовою функцією їх використання.

Існують два основних підходи до економічної оцінки природних ресурсів:

- 1) затратний підхід;
- 2) рентний підхід.

Майже загальноприйнятим критерієм економічної оцінки всіх видів природних ресурсів в більшості досліджень, що провадяться в цій області, є диференційна рента. Цей показник акумулює в собі оцінку таких факторів, як кількість і місце розташування ресурсів. Дослідження показника диференціальної ренти відкриває шлях для зіставлення різноманітних природних ресурсів і встановлення єдиних цін на природну сировину, за яких чистий дохід буде народногосподарським показником ефективності їх використання.

Основна ідея рентної оцінки ресурсу полягає в наступному. Рентна оцінка за своїм значенням дорівнює народногосподарським додатковим витратам, які можуть виникнути через вибуття цього ресурсу з експлуатації (наприклад, вичерпання корисної копалини, затоплення сільськогосподарських земель тощо). Звичайно ресурс, який вилучається або, навпаки, залучається замість того, що є, називається замикаючим. Ті ресурси, безповоротна втрата яких не супроводжується економічними втратами ні в даний момент, ні в перспективі, одержують нульову оцінку. Позитивну (не нульову) оцінку мають так звані обмежені ресурси, внаслідок прикладення суспільної праці до яких виникає диференціальна рента. Отже, обмежені ресурси – це такі ресурси, для забезпечення необхідної кількості яких потрібна трудова діяльність.

Державний земельний кадастр є джерелом даних для грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Нині грошову оцінку землі здійснюють з метою регулювання земельних відносин при укладанні цивільно-правових угод, котрі передбачені чинним законодавством України і слугують підставою для оподаткування земель. Її використовують для здійснення майнових операцій із земельними ділянками як об'єктами, що мають фіксовані межі, розташування, природні та фізичні властивості. Ринкова ціна земельних ділянок формується відповідно до попиту і пропозиції.

Ціна землі визначається в процесі купівлі-продажу земельних ділянок з урахуванням на них попиту і пропозиції, місцеположення, бонітету тощо. В світовій практиці існують різні підходи до грошової оцінки землі.

У цілому в ринкових умовах ціна землі знаходиться таким чином:

$$S = (R : P) \cdot 100,$$

де S – ціна землі;

R – рента;

P – банківський процент [5].

Але в більшості така оцінка зводиться до капіталізації земельної ренти.

Грошову оцінку земель визначають за капіталізованим рентним доходом, або середньорічним економічним ефектом від використання певних земельних ділянок. Рента - це регулярний дохід з капіталу, майна або землі, який не пов'язаний з підприємницькою діяльністю. Оскільки земельні ділянки різні за продуктивністю, то за однакових затрат праці й капіталу вихід продукції з одиниці площі на них буде неоднаковим.

Таким чином, в основі ціни землі лежить її здатність утворювати ренту, а самою ціною є капіталізована рента, яку намагаються зберегти під час продажу земельної ділянки. Продаючи землю, власник по суті продає право на отримання з неї рентного доходу. Продаж ділянки за таких обставин відбудеться лише за умови, коли вилучені за ділянку кошти, надані в кредит, забезпечать певний процент, не нижчий за ренту. Тому суму ренти порівнюють із процентом, а ціна землі прямо пропорційна утвореній ренті та обернено пропорційна позичковому проценту.

Грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення здійснюється за одержаним сукупним рентним доходом, що є сумою диференціального і абсолютного рентного доходу.

Диференціальний рентний дохід визначається за формулою

$$\text{Дрд} = (Y \cdot Ц - В) - (В \cdot \text{Кр}) : Ц,$$

де Y – урожайність зернових з 1 га;

$Ц$ – ціна реалізації 1 ц зерна, грн;

$В$ – виробничі витрати на 1 га, грн;

Кр – коефіцієнт рентабельності, що береться на рівні 0,35 [6].

Для оцінки орних земель диференціальний рентний дохід розраховується лише по зернових культурах. Це зумовлено необхідністю забезпечення однакового підходу до оцінки земель у різних зонах України. Такій вимозі найбільше відповідають саме зернові культури, оскільки вони займають до 50 % у структурі посівних площ і вирощуються в усіх регіонах держави.

Для того щоб знівелювати вплив інфляції, диференціальний рентний дохід обчислено в натуральних показниках. Це досягається завдяки діленню першої частини формули ($Y \cdot \Pi - B - (B \cdot K_p)$) на ціну центнера зерна. По Україні рентний дохід з гектара орних земель становить 7,4 ц.

В сільському господарстві, крім диференціального рентного доходу, формується й абсолютний рентний дохід. Його величина з гектара угідь визначена, згідно з прийнятою методикою, в 1,6 ц. Отже, сукупний рентний дохід становить 9 ц/га ($7,4 + 1,6$). Завдяки визначенню сукупного рентного доходу завжди можна здійснити грошову оцінку землі відповідно до зміни ціни на зерно як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Визначення диференціального рентного доходу на землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами здійснюється на основі співвідношень диференціальних рентних доходів цих угідь і рентного доходу на орних землях.

Грошова оцінка сільськогосподарських земель (орних, багаторічних насаджень, сінокосів і пасовищ) з урахуванням фактора капіталізації рентного доходу здійснюється за формулою

$$ГО = (Дрд + Ард) Тк \cdot \Pi,$$

де Ард – абсолютний рентний дохід (постійна величина 1,6 ц/га);

Тк – строк капіталізації рентного доходу, встановлений з урахуванням світового досвіду (дорівнює 33 рокам);

Π – поточна ціна 1 ц зерна, у грн або доларах США [6].

Відсутність ринку землі в Україні позначається на грошовій оцінці земель. Це виявляється насамперед у неможливості визначити достовірну ринкову ціну землі, тому землю оцінюють за нормативами, котрі розробляють на основі економічної оцінки земель. В умовах відсутності на ринку об'єктів-відповідників практично не вдається залучити справді ринкову оцінну базу. Разом з тим нормативна ціна землі в Україні стає вагомим елементом регулювання земельних відносин і визначається з урахуванням еталонної прибутковості одиниці земель та встановленого Кабінетом Міністрів відсотка капіталізації чистого прибутку від землі.

Щодо другого типу оцінки – затратного, то він більш простіший. Він полягає у сумуванні всіх видів витрат n на освоєння ресурсу за формулою приведених витрат:

$$n = C + E n K,$$

де C – собівартість видобутку ресурсу;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень;
 K – капітальні вкладення на видобуток ресурсу [7].

Звичайно, цей метод полягає у необхідності порівняння кількох варіантів освоєння ресурсів і вибору з них мінімального за сумою приведених витрат, тобто

$$n=C+E_nK \implies \min.$$

До цього методу склалося негативне ставлення, він вважається менш прогресивним, ніж рентний, бо він нібито не сприяє залученню в експлуатацію ресурсів гіршої якості (тобто зводиться до експлуатації найкращих). Але насправді ці методи підходять до вирішення одного й того самого питання, але з різних боків, оцінка від прибутку і від витрат на його отримання.

Що стосується економічної оцінки лісових ресурсів, то вона залежить від їх народногосподарського значення. Початковим моментом оцінки при визначенні експлуатаційної цінності лісу мають бути сукупність усіх компонентів лісового біогеоценозу. До нього належать усі лісоземельні угіддя, що розглядаються як єдиний об'єкт природокористування, тобто разом узяті запаси деревини, ресурси побіжного лісокористування і лісова земля. Об'єктами оцінки мають виступати території, однорідні за лісорослинними і лісоексплуатаційними умовами.

Особливо складним моментом для оцінки лісових ресурсів є облік захисної цінності лісу.

Оцінка лісових ресурсів провадиться у формі так званої лісової такси (тарифу). Це ніби ціна деревини дерев, які ростуть в лісі, вона, за задумом, повинна заміщувати витрати держави на ведення лісового господарства, на виробництво лісу, вирівнювання господарських угідь лісових підприємств [8].

З рентних відносин можна виходити і оцінюючи такий природний ресурс, як вода. Тут диференціальна рента виникає в умовах обмеженості водних ресурсів і до певної міри монополії на воду як однієї із засобів ведення господарства. При достатку води – в океані, в морі, в річці – в самому джерелі вона безплатна, подібно до атмосферного повітря, за умови, що кількість води, що забирається з джерела, постійно компенсується природним шляхом. Однак використання води з цих джерел для господарських, комунальних, побутових потреб вимагає витрат на її доставку від джерела до місця споживання. Ці витрати – у водозабір і очисні споруди, у водопровід – визначають капітальні вкладення, собівартість води, приведені витрати. Крім того, саме джерело може потребувати витрат на підтримання його в стані, придатному для застосування (наприклад, роботи по виправленню русла ріки).

В умовах нестачі води і необхідності її використання для господарських та інших цілей в дію вступають рентні відносини. Чим більший дохід господарства від одержуваної для поливу води, тим

більша диференціальна рента, тим вища й оцінка води. Очевидно, повинні бути враховані й інші фактори, що впливають на оцінку води. З одного боку, оцінка води визначається, як сказано, витратами на доставку води – по зрошувальних каналах, трубах тощо, а також витратами на підготовку води до використання і на її очищення. З другого боку, на обсяг продукції водоспоживачів впливає не лише водопостачання, а й умови ведення сільського господарства – наявність машин, застосування добрив, організація праці. Це, звичайно, не має ніякого відношення до утворення водної ренти.

Подібно до того як диференціальна земельна рента залежить від додаткового доходу, який одержують при неоднаковому використанні землі (рілля, луки, забудова, дорога тощо), що може відбитися на ціні певної ділянки, так і диференціальна рента на воду з одного і того ж джерела (ріки, озера) залежить від напряму її використання, а цим визначається й оцінка води.

Для деяких природних ресурсів, наприклад для повітря, вартісна оцінка поки що в принципі незастосовна. Атмосферне повітря у нас безплатне і поки що не такий дефіцит, щоб встановлювати за нього плату.

Економічна оцінка природних багатств повинна врахувати довгострокові народногосподарські результати використання природних ресурсів. Щоб виконати це, необхідно оцінювати всі ресурси на єдиній методологічній основі; враховувати в оцінці потенціальний (а не фактично досягнутий) ефект їх використання; з найбільшою повнотою враховувати фактор часу при проведенні ресурсооцінних робіт.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна сформулювати такі висновки:

- економічна оцінка дає можливість кількісно і якісно зіставляти споживні вартості різноманітних природних ресурсів;
- основними методами економічної оцінки природних ресурсів є затратний та рентний, серед яких об'єктивнішим є рентний;
- затратний підхід передбачає оцінку за величиною затрат на видобуток, освоєння, використання, проте ресурс кращої якості і доступніший дістає нижчу оцінку при значно вищій його споживчій вартості, ніж гіршого ресурсу. Це серйозна вада затратного методу, тому здійснена за його допомогою економічна оцінка ресурсу не стимулює раціонального природокористування;
- рентний підхід - нині вважається найдоцільнішим, оскільки кращий ресурс отримує більшу вартість (більший дохід за однакових затрат). Рентні оцінки враховують обмеженість природного

ресурсу, а затрати на його освоєння є усередненими, тому й економічна оцінка об'єктивніша.

SUMMARY

The essence of economic evaluation of natural resources, different approaches are considered to the economic evaluation of natural resources, found out advantages and lacks of every method of estimation of natural resources was probed at the article.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда. – М.: Наука, 1982.
2. Канторович Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. – М., 1959.
3. Немчинов В. С. Экономические проблемы оптимизации природопользования. – М., 1973.
4. Хвесик М.А., Збагерська Н.В. Економічна оцінка природних ресурсів: основні методологічні підходи. – Рівне: Видавництво РДТУ, 2000 – 194 с.
5. Анализ методических подходов к оценке природно-ресурсного потенциала региона / В.П. Самодай // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Економіка. – 2007. – N 2. – С. 156-164.
6. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
7. Качан Є.П., Пушкар М.С. Розміщення продуктивних сил України: Підручник. – К.: Видавничий Дім “Юридична книга”, 2001. – 547 с.
8. Аналіз регіональної економіки: Навч. посібник / Стеценко Т.О. – К.: КНЕУ, 2002. – 116 с.

Надійшла до редакції 9 червня 2008 р.